

Móser Zoltán Mária nevére

I. Az angyali intelemről

„Ezután Bihar vármegyében a Körös folyó mellett vadászat közben talált egy helyet, ahol angyali intelemre elhatározta, hogy monostort épít Szűz Mária tiszteletére: ezt a helyet Váradnak nevezte el.” Ezt írja Szent Lászlóról a Képes Krónika, amely a székesegyház építését is ábrázolja. De ennek ismerjük még egy ábrázolását, a déli határ közelében fekvő Bántornya (ma: Turnišče, Szlovéniában) középkori templomában: ezt Johannes Aquila festette meg Nagy Lajos korában (1342–1387), vagyis a Képes Krónika elkészültével közel egyidőben.

A hajóban, a déli falon, nagyon magasan látható az említett ábrázolás, amely a királyt és kíséretét mutatja. A király a képen nyugati típusú lovagi öltözetet visel. Baloldalán hosszú, ún. kétkezes nehéz nyugati kard és nem magyaros görbe szablya lóg.

A hadi öltözetet viselő uralkodó jobb válla mögött szakállas férfialak áll polgári öltözetben, fején kalappal. Itt nyilván a templom építőmesteréről van szó, ki jobb karjával az épülő templomra mutat. Ugyanezt teszi a király baljával, minthogy jobb kezében a már említett csatabárdot tartja. A király kíséretében látható három harcos sisakot hord, ruházata hasonlít uráéhoz. A balszélen álló katona ugyanolyan hosszú, egyenes, nyugatias pалlost hord mint a király. Lászlót korona nélkül, de glóriásan mutatja be Aquila, hisz ekkor már régen szentként tisztelték. A falképen egy létrán felfelé igyekvő munkást is látunk, aki habarccsal megtöltött edényt nyújt fel az erre váró mesterembernek. Az építés jelente mellett egy regényes történet, vagy legenda ábrázolás látható: egy fiatal férfi, akinek mezítelen testét szőrös, durva ruha fedi, egy koronát nyújt a szakállas, remeteszerű idősebb férfinak Mindketten görbe vándor-botot tartanak kezükben. Kik ők? Czako Gábor, aki regényt írt Boldog Salamonról, így vélekedik:

„A képen talán Salamon Lászlónak nyújtja a koronát. Krónikáink egybehangzóan írják, hogy a chirapo-

1. kép. Johannes Aquila: A váradi székesegyház alapítása. A Szent László legenda részlete. Freskó. Bántornya, templom, déli fal. 1383–89. Fénykép: Móser Zoltán.

liszi vesztés rablóhadjárat után (1084) meglátogatta a Szentlélek, ekkor végképp lemondott trónigényéről, a világról, s remetének ment Pólába.” Vagyis lélekben átadta a koronát Lászlónak, aki Salamon életében nem koronáztatta meg magát. A legendák szerint később koldusnak öltözve járt Magyarországon. Kálmán idejében, vagy előbb Lászlóéban, akivel találkozott is, midőn a király Nagyboldogasszony napján Fehérvárott alamizsnát osztott a szegényeknek. Salamon ekkor meggyőződött arról, hogy jó kezekben van az ország, majd eltűnt a tömegben. László kerestette, de ő visszatért Pólába. A képen látható alaknak mintha glóriája volna, s nem visel páncélt, fegyvert, tehát alamizsnaosztáshoz öltözött, Salamon pedig jelképesen megteszi azt, amiről főntebb szó volt. I. Géza nem lehet, mivel Salamon az ő idejében még keményen tartotta magát Pozsonyban. Készültek ugyan meggyezni, de Géza meghalt. Kiújultak a harcok, s 1077-ig tartottak. Más ilyen lemondó remete királyunk nincs. II. István készült erre a pályára, de meghalt, mielőtt lemondott volna.”

Visszatérve a rejtélyes jelenthez és a képhez: ahogy nagyváradi székesegyház építése is hiteles, úgy el kell hinnünk Aquilának ennek a hiteleségét is. Vagyis festőnk nem egy kitalált jelenetet festett meg. Akkor megint csak az a kérdés, hogy vajon hol hallotta, hol olvashatta? Mondhatnók: mesélték neki azzal a szándékkal, hogy ő is mondja, mesélje tovább.

II. Hozzánk hasonló

„Ég szülte Földet,
Föld szülte fát,
Fa szülte ágát,
Ága szülte bimbáját,
Bimbaja szülte virágját,
Virágja szülte Szent Annát,
Szent Anna szülte Máriát,
Mária szülte Krisztus Urunkat,
A világ megváltóját.”

A szobája falán lévő Krisztus képről Dsida Jenő azt írja egyik versében, hogy azon mindent hamisításnak érez: nem ilyen kékszeműnek, nem ilyen derűsnek és jóllakottnak, nem ilyen színűnek. Mert sokszor, sok éjszaka látta, hallgatta Őt, ezért biztosan állítja, hogy egyszerű volt, szürke, fáradt és hozzánk hasonló.

Olyan, mint egy múlt századi fénykép, ahhoz hasonló: először ez jut eszembe, amikor elővettem és sokadszor megnéztem ezt a derűs képet, amelyet több évtizede készítettem egy Turóc megyei kis faluban, Márkfalván. A falu kicsi, a gótikus temploma tenyérnyi, szárnyasoltára felejtethetlen, vagy inkább — karácsony ünnepére is gondolva — malasztal teljes. Az oltár egyik részlete, a predellán lévő Mettercia ábrázolás látható itt: balra Szűz Mária, mellette a Kisjézus,

2. kép. Mettercia és Szent Borbála. Márkfalva, templom.
A szárnyasoltár középrésze. Fénykép: Móser Zoltán.

jobb oldalt Szent Anna.

Úgy tudjuk, hogy az efezusi zsinat (431) óta, amikor elismerték Mária istenanyaságát, Annát, az édesanyát is megkülönböztetett tiszteletben részesíti az egyház. A Mettercia ábrázolás, vagyis Szent Anna harmadmagával, a 13. században alakult ki a szeplőtelen fogantatás megjelenítésére. Ahogy az elnevezés is mutatja — vagy ahogy a jól ismert Leonardo festményen is látható —, Anna a főszereplő. De nem itt. A nemrég született gyermeket itt levetkőztették, kezét megfogták, hogy el ne essék, és mintha fényképezkednének, felénk fordították, hogy fényíró mester hadd csináljon róla, sőt a szülőkről is egy családi képet. Azon a képen, amely nem a pillanat műve, három korosztály látszik — az anya, nagymama és unoka —, s hogy ők szentek, azt csak a dicsfény mutatja. Ezáltal egy kicsit más, tőlünk különböző. Ahogy a Guary-kódex mondja és ez a kép is sugallja: ők tökéletes szentek, nagy, malasztos emberek.

Fontos ezen az ábrázoláson a három korosztály kézfogása — ezáltal is hozzánk hasonlóan érezzük —, de még fontosabb, ha csak a hármasságra figyelünk, mint erős, szimbolikus számra, amely az egységet jelöli és jelenti. De a részletek is érdekesek, a ruházatról nem is beszélve. A Kisjézus (akiről az ének alapján tudjuk, hogy aranyalma) kezében cseresznyét tart. Növény-szimbólumként mint a paradicsomi bűnbeesés fája, vagy a mennyei Jeruzsálem. De Mária is fölmutat egy

jelképes gyümölcsöt: egy fürt szőlőt. Ez lehet a bőség, a termékenység szimbóluma, de itt elsősorban Krisztus-jelkép, amelynek magyarázata ott található János-evangéliumában (15,1–11). „Az egyházatyák Sir 24,17 alapján Szűz Máriát is a szőlőtőkéhez hasonlították, amelynek gyümölcs Krisztus,” vagyis itt, ez a Gyermek.

Újra a képre nézek: Anya, Fiú és Szeretet. Ez is eszembe jut. Talán, mert közeleg a Karácsony. Vagy ezért, mert ezt a szeretet valóban sugározza ez a kép — immár ötszáz éve.

III. Az univerzum egy darabjáról

Minden fotós táskájában van néhány jó optika. Én a teleoptikát általában a portréhoz használom, de most elővettem, hogy közelről lássam a segesvári hegyi templom külső falán, magasan fönt elhelyezett szobrokat.

A keresőbe nézve azonnal észrevettem, hogy egy Madonna szobrot látok az apszis külső falán. Azt az Anyát, akire minden karácsonykor gondol a föld minden lakója. Azt a Máriát, aki akkor örömteli anya volt. Röviden most róla, illetve nevééről és annak jelentéséről szólunk.

Mária nevének, amely eredetileg Mirjam volt, több jelentése van. Először is azt jelenti, hogy csöpp a tengerben. A név második jelentése: Keserűség, a harmadik: Úrnő. „Nem azért — fűzi hozzá Száraz Miklós György egy Máriáról szóló könyv előszavában —, mintha földi javakban gazdag vagy társadalmi értelemben nemes volna — noha Dávid királyi véréből származik. Nem. Azért úrnő, mert tökéletes. Gratia plena. Kegyelemmel, malaszttal teljes. Úgy mondják, ez annyit jelent, hogy színig telve jóval. Vagyis nem marad hely a rosszra. Ezt legalább értjük. Hihetetlen ugyan, de világos. El tudjuk képzelni. Tiszta, rendületlen, jellemes, szorgalmas, lelkes, szeretettel teljes. Ha kell, aláztos. Mindig segítőkész, soha nem habozik és soha nem téved. Nem hibázik. Tökéletes.”

De Mária anyja is. „Akiben újra és újra megismétlődik a születés, a Teremtés csodája. Ezt mindannyian fel tudjuk fogni, hívők és nem hívők, tudósok és tudatlanok, reménykedők és tévelygők, nyavalyás örök szkeptikusok is. Született árvák és akik azzá lettünk, vagy leszünk majd. Mert egyszer mindannyian elárulunk, és akkor nem marad más, mint a bánat, a késsői könnyek, a mardosó kín.”

Amikor kinagyítottam ezt a képet, csak akkor vettem észre, hogy ez a Madonna is „árva,” hisz a szobor hiányos: a gyermek Jézus feje hiányzik. Leverték. (Ki, hogyan tudta? Van még néhány apostol szobor is, azok is mind sérültek.)

A kép nézése közben nem is ezen, a sérülések okán és okozóján gondolkodtam, hanem azon, hogy az építők és szobrászok miért helyezték olyan magasra? (Teleoptikával is alig látni.) Azt a magyarázatot találtam elfogadhatónak, hogy nyilván közelebb akarták tenni az éghez, hisz ezek a szobrok (és akiket ábrázolnak) az univerzum részei. Vagyis ezt a Madonnát (és azokat az

3. kép. Madonna. Segesvár, hegyi templom, apszis külső fala. Szobor. Fénykép: Móser Zoltán.

apostolokat) az univerzum egy darabjának kell mondanom. Ők az égben lakoznak, mi a földön, s kettő között ott a templom, amelynek tornya nem véletlenül mutat az ég felé.

IV. „A szeretet egébül”

Máriának sok arca van. A legismertebb a Madonna, a boldog, fiatal anya a kisgyermek Jézussal. Az ábrázolásokon gyakran látjuk fején koronával, égi dicsőségben, csillagok közt, mint a Mennyei és az Angyalok Királynője. Ezen a kolozsvári freskón is ezt látjuk, a Madonnát a koronás Szűzek társaságában.

Kolozsvár Főterét uraló Szent Mihály-plébánia-templomot majd mindenki ismeri. „A csarnok rendszerű hajójához keleten sokszögzáródású, a hajónál alacsonyabb, nyújtott szentély csatlakozik, melyet egy-egy kisméretű, szintén sokszögzáródású mellékszentély fog közre — írja ismertetésben Mihály Melinda. — A magas, többlépcsős támpillérekkel megerősített épület szentélyéhez északon gótikus sekrestye, a hajó kelet felőli, második boltszakaszához neogótikus torony kapcsolódik. Az impozáns, méreteiben is lenyűgöző templom szentélyét négy boltszakaszból álló keresztboltozat, a háromhajós csarnokrészt gazdagon tagolt falpillérkötegekre támaszkodó csillagboltozat fedi.”

Itt, a déli hajófalán látható 15. század közepén festett falkép: középen a Madonna, mellette a hét vértanú szűz csillagokkal teleszórt háttérrel.

„Bizonyár nem véletlen, hogy Máriát leggyakrabban Jézussal együtt ábrázolják — írja a *Mennyei Királynője* című könyvében az irodalomtörténész Bartók István. Az Istenanyaság teológiai tartalma mellett az anya-gyermek kapcsolatban számos olyan gondolat jut kifejeződésre, ami az ember egész életét végigkíséri. Az anya személyéhez kötődik a születés csodája, az új

élet létrejötte, az állandó gondoskodás, védelem, biztonság, segítség; aggodalom, féltés, az anyai fájdalom.

Ahogy a 12. századtól egyre nagyobb tért hódított a Mária-tisztelet, úgy sokasodtak ábrázolásai. Az anya és a gyermek kapcsolatát egyre meghittebben, megindítóbban mutatták. A középkori misztika szívesen kereste a dolgok felszíne alatt rejtőző igazságokat, a mélyebb értelmet. Előszeretettel használt szimbólumokat az elvont tartalmak megjelenítésére. Mária és a gyermek Jézus kapcsolata a hívő lélek Krisztussal való egyesülését példázza. Az anya-gyermek viszony sokféle jelképes értelmezésre adott alkalmat a képi ábrázolásban is.”

A kolozsvári Szent Mihály-plébánia-templom hajójában elég nehéz észrevenni az említett freskókat: hisz fény ide esik a legkevesebb. De aki meglátja és felnéz Máriára, az nyilván érteni fogja, hogy mit üzen a Mennyei Királynője „a szeretet egébül.”

V. Szíve szomorodva...

A Kolozsvárhoz közel fekvő, nagyrészt ma is magyarok lakta Magyarfenesnek Szent Lászlóról elnevezett román kori temploma van, amelynek építését a XIII. századra teszik a kutatók. A templom egyenes záródású szentélyében és a hajó keleti falán XIV. századi falfestmények maradtak fenn. E képeken az olasz trecento hatását ismerte fel Balogh Jolán. Festőjében Márton és György kolozsvári testvérek apját, Miklóst sejtí. Feltehetőleg nem túloz, amikor azt állítja, hogy a fenesi mester feltétlenül megfordult Padova környékén, ahol közvetlen szemlélet alapján ismerhette meg az olasz kompozíciókat és az olasz színeket. Ezeket az átvételeket formálta tovább egészen tehetségesen, helyi vonásokkal gazdagítva a jeleneteket.

A hajó képei sajnos nagyon rossz állapotban kerül-

4. kép. Madonna. Kolozsvár, Szent Mihály-plébánia-templom, déli hajó falán. Freskó. 15. század közepe. Fénykép: Móser Zoltán.

5. kép. Keresztrefeszítés. Magyarfenes, Szent László-templom, szentély. Freskó. 14. század. Fénykép: Móser Zoltán.

tek felszínre. Azon a részen pedig, ahol a szentély képei voltak, villanyszerelés közben feltörték a fal egy részét, s ezzel keresztülvágták a Kálvária-jelenetet. Az északi falon a Passió állomásai festették meg: ez a Keresztvittel vagy a Megostorozással kezdődött. Ezt követte egy kompozíció a megfeszített Krisztussal és a két latorral, majd a keresztfa alatt ülő Mária, ölében a halott Krisztussal. Tőlük jobbra siratóasszonyok csoportja és egy olyan figura, aki a Leviatán szájából egy embert karjánál fogva húz ki. A szentélyben lévő falképcikluson a Keresztrefeszítés, a Veronika kendője és a fájdalmas Krisztus jelenetei láthatók. „A festő alakjainak lelkiállapotát — Krisztus szenvedéstől görcsös arcát, Mária kitörő fájdalmát, János apostol csendes magába mélyedését — egy-egy megragadó gesztussal tudja érzékeltetni.”

Ezen (és ezeken az ábrázolásokon) hogyan ábrázolták Jánost és hogyan az édesanyát, mindannyian jól tudjuk: itt a kétségbe esett Mária összekulcsolt kezét emeli a keresztrefeszített felé, míg János apostol magába roskadtan, balkezeiben az evangéliumot, jobb kezével pedig, a gyász jeléül, fejét fogja. S azt is tudjuk, hála a gyűjtőknek, hogy az *Ómagyar Mária-síralom*-ban megénekelte gyászosan fájdalmas jelenetet számos változatban őrzik az archaikus imádságok is. A Tatrosmenti egyik csángó imádságot idézve mondhatjuk — a fenesi freskó itt közölt részletére nézve — az imádságos mondatokat: „Magos keresztfán meglátta / az ő szerelmes szentfiát / térgyig vérbe, könyökig könyűbe”

/ szüve szomorodva / színye elváltozva.”

Tudjuk, hogy ez pénteken volt. S azt is tudjuk, hogy mi történt másnap és mi harmadnapon.

On the Name of Mary (excerpt)

III. About a Piece of the Universe

Every photographer has some good lenses. I generally use the telephoto lens for portraits, but now I got it out to see closely the statues on the outside wall of the castle church of Segesvár.

I noticed immediately a Madonna statue on the outside wall of the apse. The Mother of whom every inhabitant of the world thinks at Christmas. The Mary who was then a joyful mother. We will talk about her, her name and its meaning.

Mary's name, which was originally Miryam, has several meanings. First of all it means a drop in the ocean. The second meaning of the name is bitterness, the third is lady. “Not because she would be rich in goods or be noble in the social sense, although she descends from David's royal blood,” adds Miklós György Száraz in a preface to a book on Mary. “No. She is lady because she is perfect. Gratia plena. Full of grace. It means, it is told, to be full of goods to the brim. That is, there is no place for the bad. At least we understand this. It is incredible, but clear. We can imagine her. She is clean, firm, of strong character, diligent, enthusiastic, full of love. If needed, humble. She is always helpful; she never hesitates, and she is never mistaken. She doesn't err. She is perfect.”

But Mary is also a mother. “In whom the birth, the miracle of the creation repeats itself again and again. We can comprehend it all, believers and non-believers, wise and ignorant, hopeful and errant, miserable eternal sceptics, too. Born orphans and who became orphan, or will become. Because all of us will become orphans, and then nothing remains but sorrow, late tears, and biting pain...”

Only when I enlarged the picture did I notice that this Madonna is also “orphan,” as the statue is fragmentary: the head of the child Jesus is missing. It was knocked off. (Who and how could do it? There are some statues of apostle, too, and all are mutilated.)

While I watched the picture, I wasn't thinking about the cause or the originator of the mutilations, but about the reason why the constructors and the sculptors put them so high. (They can hardly be seen even with telephoto lens.) I considered acceptable the explanation that they wanted to put them nearer to the Heaven, as these statues (and whom they represent) are part of the universe. That is, I have to regard this Madonna (and the apostles too) as a piece of the universe. They live in Heaven, we on earth, and between the two there is the church, the tower of which points not by chance toward Heaven.